

ONTSTAANSGESCHIEDENIS EN ONTWIKKELING VAN DE BILT EN BILTHOVEN DEEL 2

Lies Haan-Beerends

Onderstaande tekst is van de website van de vereniging Historische Kring D'Oude School. Op deze website zijn nog meer interessante wetenswaardigheden te vinden. Zo vindt u er diverse (topografische) kaarten uit verschillende periodes, beschrijvingen en foto's van landgoederen, kerken, scholen, openbare gebouwen, boerderijen, villa's enz. Ook oude ansichtkaarten met markante dorpsgezichten zijn met een beschrijving op de site te vinden. De site groeit nog steeds. Het is dus de moeite waard het internet op te gaan en te surfen naar: home.wanadoo.nl/hist-kring-debilt.

Gemeente De Bilt 1851-1940

De ontwikkeling van De Bilt en nog meer nog die van Bilthoven is gestimuleerd door de aanleg van de spoorlijn. In 1863 kwam er door toedoen van de toenmalige eigenaar van Jagtlust, jonkheer H. van den Bosch, een halteplaats langs de lijn trecht-Amersfoort-Zwolle. Jonkheer Van den Bosch stelde grond beschikbaar en verbond daaraan de voorwaarde dat de treinen uit beide richtingen zowel 's morgens als 's avonds in De Bilt zouden stoppen.

In 1898 werd de spoorlijn Den Dolder-Baarn gerealiseerd, gevolgd in 1901 door de lijn Bilthoven-Zeist. Mede door toedoen van

mr. J.E. Ameshof, secretaris van de Nederlandsche Centraal-Spoorweg-Maatschappij, stopten er na 1900 gaandeweg meer treinen bij de halte De Bildt-Station.

Het Station in 1913

De heer Ameshof bewoonde de eerst gebouwde villa ten noorden van de spoorlijn, villa Ensah genaamd. Deze villa werd in de oorlog gebombardeerd. Thans zijn daar weer prachtige woningen en appartementen gebouwd. Burgemeester en wethouders besloten op 2 april 1996 aan de weg de naam Ensahlaan te geven, waardoor de herinnering aan villa Ensah levend wordt gehouden.

Gemeente De Bilt telde anno 1901, 3.080 zielen. Dit aantal zou in dertig jaar oplopen tot 11.250. Deze groei heeft voornamelijk te maken met het ontstaan van Bilthoven. Het eerste villapark dat ontstond was nog ten zuiden van de spoorlijn gelegen en werd Villapark Vogelzang genoemd. De voorname huizen aan het einde van de Soestdijkseweg-Zuid maakten daar deel van uit, alsook diverse grote en kleinere villa's, staande bijvoorbeeld aan de Nachtegaallaan, Spoorlaan en Prins Hendriklaan.

In 1911 werd tijdens de raadsvergadering van 28 juli besloten tot instemming met de door burgemeester en wethouders voorgetelde namen voor drie nieuwe villaparken ten noorden van de spoorlijn. In het toenmalige Ensahpark zouden de namen Marislaan, Mesdaglaan en Mauvelaan

gebruikt gaan worden. In het meer noordelijk aan te leggen park Drakenstein zouden onder anderen de schrijvers Beets, Bilderdijk, De Genestet vernoemd worden, terwijl aan de wegen in het ten westen van de Soestdijkseweg aan te leggen park, Biltse Duinen genaamd, de namen van bekende Nederlandse schilders, zoals Rembrandt, Rubens, Van Dijck, Ruysdael, Van Ostade en Jan Steen zouden worden gegeven. Tot de naamgeving van de wegen deel uitmakend van het Oosterpark (de componistenbuurt) werd op 19 maart 1918 besloten. In 1919 ging men over tot naamgeving van de wegen gelegen in het villapark Ridderoord, gelegen ten noorden van het park Biltse Duinen, waarna de bebouwing van Bilthoven-Noord grotendeels gerealiseerd werd.

Natuurbad "De Biltse Duinen" rond 1960

Ontstaansgeschiedenis van De Bilt en Bilthoven

Bij het Emmaplein en langs de Julianalaan ontstonden de eerste winkels. De Van Dijkschool werd in 1916 als openbare school opgericht. In datzelfde jaar werd de Zuiderkapel, gelegen aan de Boslaan, in gebruik genomen. Er werden behalve grote en kleine villa's ook rusthuizen gebouwd alsmede hotels en in 1923 werd er zelfs een zwembad aangelegd. De nieuwe woonkern werd toen niet meer De Bildt-Station genoemd, maar had in 1917 de naam Bilthoven gekregen. Bedrijfsjes waren er in Bilthoven nauwelijks te vinden. De gemeente stimuleerde de bouw van villa's, waardoor Bilthoven een forensenplaats is geworden, profiterend van de spoorverbinding.

In De Bilt kwam rond 1900 het Kloosterpark tot stand. Dat werd gerealiseerd op een deel van het voormalige landgoed 't Klooster, dat in 1893 door G.H.L. baron Van Boetzelaer te koop werd aangeboden. Op een gedeelte van het landgoed en in het voormalige landhuis vond het KNMI haar onderkomen.

In 1903 werden de toen al gebruikte namen van straten en wegen, lanen en stegen gelegen in de toenmalige gemeente De Bilt officieel vastgelegd. De oude Steenstraat werd deels Utrechtseweg en deels

Dorpsstraat genoemd. De Burgemeester De Withstraat kende men nog als Achterdijk. Als pas aangelegde straten stonden Nieuwstraat en Tuinstraat vermeld. Ook de Hessenweg en de Waterweg werden officieel benoemd al was daarlangs nog nauwelijks bebouwing te vinden.

Op 22 mei 1906 werd besloten tot de naamgeving van de Kerklaan, de Kerkdwarslaan en de Westerlaan. Deze namen stonden in verband met de r.-k. St. Michaëlkerk die daar gebouwd was. Op 26 juli 1893 was daarvoor de eerste steen gelegd.

In 1919 werd er langs de Hessenweg een complex van 24 arbeiderswoningen gebouwd in opdracht van de woningbouwvereniging Patrimonium. Ook in de omgeving van de Nieuwstraat werden er in het eerste kwart van de twintigste eeuw arbeiderswoningen gebouwd en nieuwe straten aangelegd.

In 1920 werden de namen Overboschlaan en Parklaan goedgekeurd, in 1921 gevolgd door die van de eerste aangelegde lanen in Tuindorp. Niet voor niets bestaat de Vereniging voor Samenlevingsopbouw WVT al meer dan 75 jaar. Al kent de bewonerscommissie van het Burgemeester

Van Heemstrakwartier nog niet zo'n lang leven, de naam van het gelijknamige kwartier werd op 23 april 1935 vastgesteld en de bebouwing zal in die tijd een aanvang hebben genomen.

Zowel De Bilt als Bilthoven groeide gestaag, al bleef er nog een flinke groenstrook tussen de beide dorpskernen bestaan, een groenstrook die na de oorlog volgebouwd zou gaan worden.

De Dorpskerk was niet langer de enige kerk. Behalve de St. Michaëlkerk was aan de Soestdijkseweg de Immanuelkerk gerealiseerd, waartoe in 1921 was besloten. De Woudkapel aan de Beethovenlaan, hoek Sweelincklaan, was in 1924 gereed, in 1925-1926 werd aan de Gregoriuslaan de r.-k. kerk gebouwd die toegewijd werd aan Onze Lieve Vrouwe van Altijd durende Bijstand en in 1928 kon de Julianakerk in gebruik genomen worden.

De Oude School deed niet langer als schoolgebouw dienst. Van 1845 tot 1883 werd lesgegeven in het pand waarin ook het gemeentehuis en het politiebureau gevestigd waren (Dorpsstraat vanouds Steenstraat 25). Na 1883 was de Tuinstraatschool als openbare school in gebruik. Deze school, die later bekend werd als de Theo

Thijssenschool, is tot 1991 als zodanig in gebruik geweest. De School met den Bijbel ging in 1910 van start. De Julianaschool in 1918, de Leyensewagschool in 1919, evenals de Montessorischool. De St. Michaëlschool werd opgericht in 1921, de St. Theresia van Lisieux-school in 1925 en de Werkplaats Kindergemeenschap was onder de bezielende leiding van Kees Boeke op 6 januari 1926 van start gegaan in een woning aan de Van der Helstlaan. In 1929 werd het nieuwgebouwde pand aan de Frans Halslaan betrokken. Er volgden nog meer scholen: de Oranje Nassauschool werd in 1931 in gebruik genomen en Het Nieuwe Lyceum startte in 1935 in een villa aan het Vermeerplein.

Gemeente De Bilt 1940-1945

De verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog zijn ook niet aan De Bilt en Bilthoven voorbijgegaan. Het Nederlandse IVe legerkorps, dat het noordelijke deel van de Grebbelinie moest verdedigen, werd gecommandeerd vanuit Bilthoven. Bij de Grebbelinie werd in de eerste meidagen zwaar gevochten. De Duitse troepen braken in de avond van de dertiende mei door deze linie heen. De Nederlandse vierde Divisie van het IIe legerkorps moest zich terugtrekken achter de Hollandse Waterlinie.

Ontstaansgeschiedenis van De Bilt en Bilthoven

De Duitsers rukten op. Ook toen ondervond De Bilt de lasten van het feit dat het dorp aan de marsroute gelegen was. Het enige verschil was dat de troepen zich niet meer door de dorpskern verplaatsten, maar over de omgelegde Utrechtseweg trokken. Die dertiende mei had de commandant van Utrecht, kolonel Van Voorst tot Voorst, bevel gegeven om oostelijk van Griffenstein een aantal huizen ter weerszijden van de Utrechtseweg te vernielen om zodoende een beter schootsveld te krijgen. Het Nederlandse IIe legerkorps had stelling genomen in Fort De Bilt en bij het Werk Griffenstein.

Omstreeks het middaguur van de veertiende mei hielden de Duitse troepen van de 207^e divisie op de Utrechtseweg ter hoogte van de Kerklaan halt. Volgens ooggetuigen stond de Utrechtseweg die dag van De Bilt tot Zeist vol met allerlei legervoertuigen en was het een chaotische toestand. Duitse vliegtuigen wierpen pamfletten uit boven de stad Utrecht. Zorgwekkender was echter de boodschap die een Duitse 'parlementair', de Oberstleutnant Von Zitowitz, afgaf bij het Werk Griffenstein. Daarin was een ultimatum gesteld. Men vorderde de commandant van Utrecht de strijd op te geven. Indien dat niet zou gebeuren, dan

zou Utrecht hetzelfde lot treffen als Warschau. In eerste instantie wilde kolonel Van Voorst tot Voorst weigeren. Om vier uur 's middags echter kreeg hij een telefoontje van generaal Winkelman met de boodschap de Duitsers te kennen te geven dat men de wapens neerlegde. Men wilde verdere bombardementen vermijden. Kort daarvoor hadden de gruwelijke bombardementen op Rotterdam plaatsgevonden. Verder bloedvergieten moest worden voorkomen.

Ook in De Bilt en Bilthoven braken zware tijden aan. Het feit dat de vliegbasis Soesterberg hemelsbreed niet ver van De Bilt en Bilthoven ligt bracht met zich mee, dat er tijdens de oorlogsjaren diverse vliegtuigen boven Bilts en Bilthovens grondgebied zijn neergestort. Zo stortte op 14 november 1940 een bommenwerper neer in Noord-Houdringe, tegenover de Varenkamp. De vierkoppige bemanning kwam om en drie burgers werden gewond, waaronder de zoon van de toenmalige burgemeester Van den Borch. Er zouden nog diverse vergelijkbare ongelukken plaatsvinden.

In 1943 besloot de Duitse generaal Reinhard zijn Utrechtse hoofdkwartier te verhuizen naar Bilthoven. Hij wenste een betere

camouflage van de onderkomens, mede omdat de aanvallen van de geallieerden heftiger werden. Er werd een bunkercomplex gebouwd in de driehoek gelegen tussen de Bilderdijklaan, de Tollenslaan en de Hasebroeklaan. Daarin vond het LXXXVIII^c Armeekorps met ingang van 1 januari 1944 een onderkomen. Het gehele, nu grotendeels nog aanwezige, complex bestond uit twaalf bunkers. Rondom het bunkercomplex werden bijna alle woningen gevorderd, alsmede vele huizen gelegen aan de Soestdijkseweg. De staf betrok villa Zonneheuvel aan de Bilderdijklaan en generaal Reinhard vestigde zich in de toen aan de Rubenslaan gelegen villa de Bremhorst, eigendom van baron Van Boetzelaer. De administratieve staf van het Duitse hoofdkwartier betrok het gemeentehuis Jagtlust, dat op 21 september 1943 al gevorderd was. De gemeentelijke activiteiten werden verplaatst naar de Oranje Nassauschool. Ook het distributiekantoor vond daar onderdak. Bij Jagtlust werden eveneens drie bunkers aangelegd en het gebied rondom het gemeentehuis werd met prikkeldraad afgezet.

De Bilt en Bilthoven werden gedurende de oorlogsjaren getroffen door diverse bombardementen van het Duitse

hoofdkwartier nabij de Bilderdijklaan. Er waren diverse luchtaanvallen van de geallieerden op het station en de spoorlijn. De aanval van 29 november 1944 was waarschijnlijk gericht op dat hoofdkwartier. Die aanval was echter verkeerd ingeschat en miste doel. Op het Emmaplein en aan de Prins Bernhardlaan liepen diverse panden flinke schade op.

Er volgden nog heviger bombardementen. Op 29 december werd het bunkercomplex weer aangevallen. Bij dat bombardement werden ook diverse andere doelen flink beschadigd of totaal verwoest. De voormalige villa Ensah, gelegen vlak bij het station, kreeg een voltreffer. De aan de andere zijde gelegen Villa Oase raakte in brand. De aan de Rubenslaan gelegen villa De Bremhorst werd verwoest. Het net voor de oorlog gebouwde Nieuwe Lyceum aan de Jan Steenlaan werd volledig met de grond gelijk gemaakt en ook hotel-restaurant Heidepark werd zwaar getroffen.

Tot aan het eind van de oorlog werden er in De Bilt en Bilthoven nog diverse woningen verwoest. In totaal zijn er boven Bilts grondgebied negen vliegtuigen neergestort en hebben zich veertien grotere en kleinere bombardementen voorgedaan.

Ontstaansgeschiedenis van De Bilt en Bilthoven

In maart 1945 trokken de SS-troepen uit Bilthoven weg. Het gemeentehuis Jagtlust kwam weer vrij en werd tot noodhospitaal ingericht. Al is de officiële bevrijdingsdatum 5 mei 1945, in De Bilt duurde het nog tot 7 mei voor de ongeregeldeheden ophielden. Op die dag trokken de eerste eenheden van de Polar Bears met hun tanks en trucs via de Utrechtseweg De Bilt binnen. Een ooggetuige heeft verteld dat er die dag grote feestvreugde heerste langs de Utrechtseweg. Ook foto's bewijzen dat. De Polar Bears reden naar Jagtlust, waar ze ontvangen werden door de teruggekeerde burgemeester Van den Borch. Bij Jagtlust waren duizenden mensen aanwezig om de bevrijders te begroeten. Vijf ellendige oorlogsjaren waren voorbij. In De Bilt en Bilthoven waren vele overledenen te betreuren, net als overal elders in het land. Op het verzetmonument bij Jagtlust zijn de namen van gevallen vermeld. Bij dat monument vindt elk jaar op de vierde mei een herdenking plaats om alle overledenen te gedenken. Op 14 augustus worden de slachtoffers, gevallen in voormalig Nederlands-Indië herdacht.

Gemeente De Bilt 1946-2000

Na de oorlog volgde er een periode van herstel. De gemeente De Bilt telde in 1946,

16.950 inwoners. Het leven vond langzamerhand weer zijn normale gang.

Zoals overal in Nederland het geval was nam de bevolkingsgroei ook in De Bilt en

De Opstandingskerk rond 1970

Bilthoven in snel tempo toe. Dat had natuurlijk tot gevolg dat er al gauw diverse uitbreidingsplannen van de grond kwamen. Zo begon de bouw van het Jachtplan in 1952, de Akker in 1954, evenals de bebouwing rond het La Plataterrein. In 1957 werd er een begin gemaakt met de bebouwing van Brandenburg-West. De realisatie van de Biltse wijk Weltevreden startte in 1962, het Bilthovense Centrum II in 1969, terwijl de wijk De Leyen in en na 1971 tot ontwikkeling kwam.

Buys Ballotschool 1957

Er werden nieuwe kerken en scholen opgericht. Zowel de Laurenskerk als de Opstandingskerk ontstonden in 1963. In de omgeving van de Melkweg werden diverse scholen gebouwd evenals op andere plaatsen in de gemeente. De Hessenweg werd steeds

meer de Biltse winkelstraat ten koste van de Dorpsstraat vanouds Steenstraat en de Burgemeester De Withstraat. In Bilthoven werd rond 1980 winkelcentrum De Kwinkelier gebouwd als uitbreiding van de reeds bestaande winkels langs de Julianalaan, Vinkenlaan en Emmapplein. Het verkeer nam zienderogen toe en er ontstonden diverse knelpunten. Het openbaar vervoer werd uitgebreid. En van de bestaande groenstrook tussen de dorpskernen De Bilt en Bilthoven was niet veel meer over. Gelukkig is er nog het hertenpark met de kinderboerderij in de wijk Brandenburg. Ook is De Bilt nog de prachtige buitenplaatsen rijk met hun mooie groengordels, te vinden langs de Utrechtseweg en de Holle Bilt. En door de parkachtige aanleg van de villaparken houden De Bilt en Bilthoven het groene aanzicht.

De Bilt en Bilthoven telden in de jaren negentig van de vorige eeuw samen ongeveer 33.000 inwoners. Veel mensen die in het arbeidsproces zaten waren buiten de toenmalige gemeente werkzaam. Velen ook waren verbonden aan het KNMI of RIVM of ze werkten bij bedrijven en bedrijfjes of winkels binnen de gemeentegrenzen.

Ontstaansgeschiedenis van De Bilt en Bilthoven

Gemeentelijke herindeling 2001

In het verleden hebben er diverse gemeentelijke herindelingen plaatsgevonden, waarbij De Bilt grond moest afstaan aan de gemeente Utrecht. Eind jaren negentig kwam de discussie op gang betreffende de gemeentelijke herindeling die op 1 januari 2001 gestalte zou moeten krijgen. Na uitvoerige discussie en veelvuldig politiek overleg, waarbij vooral de gemeente Maartensdijk zich verweerde, werd tot samenvoeging besloten van de gehele voormalige gemeente Maartensdijk met de gemeente De Bilt, waarna de nieuwe gemeente De Bilt 42.348 inwoners telt en een totale oppervlakte bestrijkt van 6.710 ha. Er is een woningbestand van in totaal 18.071 stuks, er zijn twintig basisscholen, verspreid

over de zes woonkernen van de nieuwe gemeente en vier scholen voor voortgezet onderwijs. De voormalige gemeente Maartensdijk is relatief veel minder dicht bebouwd en er bevinden zich nog vele agrarische bedrijven. Na de verkiezingen van 8 november 2000 werd er een nieuwe gemeenteraad samengesteld die met ingang van 1 januari 2001 zitting nam. De Biltse burgemeester, mr. A. Tchernoff, is benoemd tot burgemeester van de nieuwe gemeente De Bilt, die ook een nieuw wapen heeft. Op het Biltse gemeentehuis Jagtlust wordt druk gewerkt om tot een echte gemeenschap te groeien. Dat de diverse dorpskernen elkaar mogen stimuleren en waarderen, zodat er na verloop van tijd sprake zal zijn van echte gemeenschapszin.

Deel 1 verscheen in De Biltse Grift, 12e jaargang nr. 2 blz. 36.

Bronnen:

- Broekhoven, Sabine en Sonja Barends, *De Bilt Geschiedenis en Architectuur*, Zeist 1995.
- Brugman, drs J.C., *Bezet en Verzet De Bilt en Bilthoven in oorlogstijd*, Bilthoven 1993.
- Damsté, P.H., *Oostbroek en de Bilt c.s.*, Zutphen 1978.
- Meijer, J.W.H., *Kleine Historie van De Bilt en Bilthoven*, Bunnik 1995.
- *De Utrechtse Gemeenten in 1815*, uitgave provincie Utrecht, 1e herdruk 1976.
- *Herindelingskranten* uitgegeven door de gemeenten De Bilt en Maartensdijk, september en december 2000.
- Bestanden van de vereniging Historische Kring D'Oude School